

egyéni életek összessége az, ami megadja a mű hangulatát, itt a korrajzot és az alakokat a minden mástól függetlenül, önállónak megteremtett hangulat hordozza: a tiszaháti főkép protestáns közösségek kuruc gótgjének deleje. És a könyvből áradó hangulat alkimiája még egy alkotórészt mutat: a táj és az idő varázslatát. A magyar irodalom nem tudta idáig, hogy a Partium mint tájegység és az Erdélyvel összefüggő történelmi multnak közös lelki egysége (noha ebben a tekintetben bizonyára öntudatlan egysége) létezik. Hogy mennyire létezik, azt Komáromi János mutatta meg, amikor elénk bűvöli e tájat, szülőföldjét, ingoványait, hegyeivel, erdeivel, őszével és tavaszával, amint él és lélegzik mint fizikai valóság, amint él és lélegzik, mint egy tudatú emberi közösség. Komáromi János kritikusi idáig is észrevették a provinciálizmusban annyira szegény magyar irodalom művelői közt szinte egyedülálló lelki adottságot, amellyel ő szűkebb hazájának életét éli és írja. Ezt a hatalmas és élő provinciálizmust nem tudta elolvasztani a centralizált magyar irodalom fővárosi kohója, — de csak most kezdjük sejteni, hogy miért. Azért, mert az ő döntő otthonélménye szülőföldjének nemcsak térbeli, hanem időbeli összetevőjével is kapcsolatban áll. Aligha tévedünk, ha ezt annak a közösségnek tulajdonítjuk, amely pusztán a maga évszázados létében öntudatlanul, a maga szervezetében tudatosan őrizte ennek a multnak emlékeit: a pataki kollégiumnak, mint egy szellemi és történelmi kollektivitás egyik központjának. Nem véletlen, hogy Komáromi a diák és kuruc történetek írója. És mint ahogy diáktörténeteiben van valami mélabúsan kurucos, úgy kuruckrónikájában is nagyon sok diákos van: lapangó és fanyar humor, a könyv hangulatának harmadik eleme. Ez a munkája összes egyéni eszközeinek

egész kiérettiségében mutatja Komáromit és mint többi munkáiban, itt is több olyan tablója van, amely a műről leválasztva, önmagában is élmény és látomás: tökéletes és örök. (—s)

Kazinczy világa. (Magyar irodalmi ritkaságok. Szerkeszti Vajthó László. 10. szám.) — A centenáriumi ünneplés leghasznosabb ötlete Vajthó Lászlóé volt: kötetbe gyűjteni azt, ami a száz éves halottból máig eleven, sokszínű munkásságának egy-egy részletét úgy felvillantani, hogy az olvasóban ne vértelen iskolai emlékeket, hanem közvetlen benyomást, érdeklődését foglalkoztató, szenzibilitását megbolygató izgalmakat keltsen. Az író igazi hatása, bármilyen távoli időben élt is, hogy személyes ismerősömmé válik, akinek eredményeit, jó helyeit, stílusának egy-egy fordulóját jóleső emlékezéssel tartom számon, a barát elnézésével és követelődzésével lépek vele szembe, az olvasással magamnak sajátítom ki. Ki van szolgáltatva nekem kényre-kegyre, de ő is védhetetlenül fogva tart; viszonyunkban van valami a szerelmesek mámoros rabságából. Ez az eleven irodalmi köztudat azonban nálunk, sajnos, alig van meg; írónk legnagyobb része csak átszármatatott, üres formulákban, nem ruganyos, frissen szerzett képben él tovább az emlékezésben. Különös megféleléssel, míg a jelenben az irodalmi élet csak személyes intrikák érdekességét jelenti az érdeklődők számára, a multban elvont elvek mérkőzését és összmunkákat, amelyeket tisztelni illik, de olvasni nem feltétlenül szükséges. Jó szolgálatot tesz ezért a Vajthóhoz hasonló breviárium, amely jellemző mozaikokban fogja össze egy író munkásságát. Kazinczy szétszórt és sokféle művéből szerencsés kézzel történt meg a kiválogatás; csak szorosabban vett kritikai modoráról kell volna el még egy kis ízelítő. Különösen sikerült gondolat volt élettéljes író-

portréit egybefűzni, amelyek a Pályám emlékezete és az útirajzok néhány bravúros darabjával együtt képet adnak érdeme szerint alig emlegetett írásművészetéről.

Igen, a gyűjteményt lapozva, a nagy izgató, a nyelvreformátor, az izlésdiktátor, a fordító képzeletünkben lassanként helyet ad a csakírónak, a stílus sokszor maliciózusságig tudatos mesterének, akinek elvi ismeretei az írás minden fortélyáról aranyfedezetet nyernek a maga írni tudása által. Mindenképpen érti a mesterességét. Aki Bossányi nyakkendőbe keringését a káromkodó öreggel és a vértizzadó szolgálival, vagy Török Sophie megkérését, az ájulódozó kéréssel és a praktikus leánnyal («Ferenc, s hol fogunk lakni?») a szemünk elé állította, vérbeli művész. Történetek fogták meg már gyerekkorában; «olthatatlan szomjjal» hallgatja nagy elbeszélő atyját, a «hallott történetecskékel» teleír egy-két ívet, kapva-kap az Újszövetség történelmi könyvein, még inkább az ótestamentum színes eseményein. Önéletrajzát, jellem- és útiképeit teletűzdeli közvetlen epizódokkal, amelyek nem későbbi irodalmunknak kedvenc adomái, hanem kis színjátékok, az emberek hirtelen megmutatkozásának, «szerencsés pillanatának» vázlatai. Konkrét dolgok vonják magukra figyelmét, tájak, arcok, ruhák. Néhány szóval megeleveníti embereit. «A nagy melegben páróka nélkül volt, (Orczy) generálisi fehér mentéjében s vörös nadrágában, mely a kövér kisdéd testen bugyogó bőségben állott.» Előszeretettel öltöztet, még általános hivatkozásaiban is lehetőleg szót ejt a ruhákról. «A jászberényi, a böszörményi lakos, maga kék pruszliában, kék nadrágában, báránnyal süvegével, örült volna, hogy idegen embert lát.» A bemutatás, leírás öröme mellett az igazi indok a hatáskeresés. Az öltöztetéssel nem csak a valóságot akarja híven visszaadni, hanem még-

inkább hangulatot kelteni, az olvasó kíváncsiságát, mulató vagy csodálkozó érdeklődését felébreszteni. A nyakkendőkötés scénája, reméli önmagával elégülten, bizonyára megnyerte «bajuszkás ifjaink» tetszését és tudva, hogy «kapván a régi színen» egyéb öltözetéről is szívesen hallanak, siet kedvüket tölteni. Másik fogása, amelylyel történeteit, alakjait kihozza: váratlan megfigyelései. Meleg színek közé hirtelen egy élesebb vonást szúr; nem leleplezőn, a lelkesedésbe ezt is belevonja, de az olvasó meghökkenésével külön hatást ér el. Így Hirgeist Anna (Ninon) színe, mint a porcellán, orcái, mint a rózsalevelek, szája, mint a vér, de a homloka csak két ujjnyi magas; «ez magyarázta meg előttem, mint nézhet szépnek Horác a keskeny homlokkal Lykorist.»

A meglepetést célozza burkolt, Sternere emlékeztető humora is. Gyengéd mosollyal veszi észre a mindenki lényében, viselkedésében lappangó komikumot, Rádayban, aki a virtusra jó magyar szót talált, de csak értekezésben akarta elárulni. («Elmaradt a dissertatio és vele együtt a szó is.»), a jó Szentgyörgyi professzorban, aki görög óráin dicsér, bátorít, beszélget, csak éppen leckét nem ad, a drága Sophieban, aki egy fordultában elintézi szüleivel a leánykérés nehéz ügyét. A humorban mindig van egy árnyalatnyi rosszindulat, mint szülőanyjában, a lélektani érzékben: a tisztánlátás maliciája. Kazinczy «psychológus végből» tudakozódik Himfy házasságáról, «ha szerelmek nem fogy-e?», az erdélyiek műgyűjtése, utazásai «fitogtatásul talán magokra nézve, de másoknak nagy hasznára» történnek a szemében.

A humor, a lélektani kíváncsiság, a rokonszenves lelkesedés zománcával bevont alakjait büszkélkedő műgyűjtő módjára szedi maga is elő emlékezete galériájából. Portréi sohasem túlterheltek, a rokokómetszetek bájával és látszólagos igénytelenségével hozzák

a lényegét. A váratlan megakasztások, sűrű exklamációk szintén nagyon kiszámítottan vannak a helyükön ; lírai kerettel zárják le a képet, a spontán érzelmkitörés ürügyével még jobban kiemelve az egészek a csináltságát.

Keresi az affektációt, amely tulajdonképpen a stílus kényuralma ; minden érte és mindenből annyi, amennyit ez megkíván. A valódi affektáció (mert van nem őszinte is) hit a kifejezés lényegváltoztató erejében és elégedetlenség az adott valósággal. Az író kényes ízlése tükröződik benne, amely csak az átstilizálás után találja meg a szemlélet gyönyörét és inycenvolta, amely a nyelv árnyalatait végsőkig kihasználja. Kazinczy leírásaiban nem szemléltetni akar, hanem benyomásait, «rezzenéseit» a szavak ízével közvetlenül átvenni az olvasóba. Ha táncolókról ír, szavak táncolnak a szemünk előtt : «Táncos és táncosné két kezeiken fogják egymást, szembe a kettő, s azon időben jobb lábok hegyével ez is, az is hármat tippantanak, majd bal lábok hegyével ugyanannyit és még egyszer hármat a jobbal, mint elébb». Mintha mozarti, csipkés dalam kísérné a látványt !

Halász Gábor.

A. E. Johann : 40.000 kilométer az ismeretlen Ázsián keresztül. (Dante kiadás.) Johann, a Vossische Zeitung utazó munkatársa, lapja megbízásából végigment a vörös Oroszországon. Ez, amint a könyvből kitetszik, 1930-ban történhetett. Moszkvában programot állítottak össze a számára s ebben föl voltak sorolva mindazok az üzemek, amelyeket meg kellett volna látogatnia. Johann azonban nem ezekre volt kíváncsi, hanem magára az orosz életre. Mert, saját bevallása szerint, hitt a kommunista eszmékben és most már látni akarta, hogyan festenek azok a valóságban. Furfangoskodásával bejutott az egyik fatelepre, majd később egy bányában

dolgozott egy hétig. Munkásokkal és parasztokkal lakott egy föld alatt, kocsákban, állomásokon, a hosszú vasutazások alatt rengeteg emberrel beszélt és mindenütt lustaságot, közönyt, piszkot, férgeket és részeg embereket talált. Azt írja : «Véletlenség volt-e vagy a dolgok természetében rejlett, hogy azokban a napokban, amelyeket az óriási Oroszország legnyugatibb pontjától a legkeletibb pontig terv nélkül és lassan csavarogva töltöttem, csak gyűlölettel, nyomorúsággal, szegénységgel és elképzelhetetlen piszokkal találkoztam, de boldog és derűs emberekkel soha ! De nem lehet csupán a politikai viszonyok nyomásával és problémájával, az egyes emberek leromlottságával és tompultságával és sok egyéb kívülről indítóoknak látszó körülménnyel magyarázni azt a nyomasztó örömtelenséget, amely rajta fekszik mindenkin, aki nem közvetlen élvezője az új rendszernek. És még ezeket sem lát-szik boldoggá tenni a hatalmuk, érzik azt a lomha, meddő gyűlöletet, amely felhalmozódik ellenük.

Magá se tud menekülni a mérgezett atmoszféra elől és minduntalan azon kapja magát, hogy szeretné már a háta mögött tudni Oroszországot. «Mert bármennyire is szégyellem most, tovább már nem titkolhatom, hogy szívemben a kommunizmus iránt érzett őszinte és igaz lelkesedéssel küldtettem ki magam Moszkvába. A valóság már Moszkvában is megdöbben-tően más volt, mint az eszme és mint az a csalfa kép, amelyet a szovjet-emberek külpropagandája fest.» «Mocskosabbak, züllöttebbek, lerongyolódottabbak, eltompultabbak, meghabaro-dottabbak és iszákosabbak azelőtt sem lehettek az emberek. S hogy gyűlöletem tetőfokára érjek : sarló és kalapács a szovjetcímer s ha tetejébe még egy dicsfénytől övezett pálinkás flaskót tennének, a címer rendben volna. Az orosz köznapi életben való